

KRASZTEV PÉTER

Vámbéry és Stoker

Rövid vázlat a kelet-nyugati szorongásexportról

WAMBERGER, 1849

1849. június 3-n Panyutyin orosz tábornok hadai bevonulnak Pozsonyba. Egy csapat csallóközi magyar gyerek mély keserőséggel a lelkében nézi az elvonuló muszka hadat. Köztük van Hermann Wamberger, az ágrólszakadt, legjobb esetben is csak tizennyolc éves zsidó nagykamasz, akinek ebben az órában olthatatlan gyűlölet száll le a szívére, s egyszer és mindenkorra eltökéli: felteszi az életét arra, hogy felnyitja az európai művelt és szabadságszerető nemzetek szemét a veszélyre, amit a zsarnoki Oroszország jelent a számukra.

Több mint fél évszázad elteltével Vámbéry Ármin, az egykori ágrólszakadt nagykamasz, visszaemlékezéseiben sajátosan kondenzált képet ad a forradalmi eseményekről. Az eufória leírása után rögtön rátér a március 20-i gyalázatos pogrom leírására, amikor is a pozsonyi csőcselék a birodalom megrendülésének első jelére (az árnyalt megfogalmazásban: „midőn a szabadságharc első villámai megjelentek az égen”) megkínozta és kifosztotta a város jámbor zsidó polgárait. Ezt követően rátér az osztrák pribékekre, akik abban lelik örömüket, hogy a „lábaiknál fogva” lóbázzák a felakasztott hazafiakat (1849. július 19.), majd Rázga Pál lelkész kivégzésére, amit felesége és gyermekei szeme láttára hajtanak végre (1849. június 18.), végül megjegyzi, hogy mindezt hiba politikai okokból elfelejteni, őt, mint szemtanút, mindig iszonyat fogja el, ahányszor csak visszagondol az eseményekre. Különös: a pogrom „felveri látszólagos boldogsága csalóka álmából” (azaz rájön, kikkel volt eddig körülvéve), a kivégzésekre csak emlékezni akar, vagyis az emberéleteket kioltó erőszaktól kevésbé száll a szívre gyűlölet, és nem születik életre szóló eltökéltség, mint a keleti hordák látványától. A szövegben itt az időrend is felborul: a fejezet a muszák bevonulásával zárul, pedig az valójában előbb

történt, mint a megtorlások. Az eltelt fél évszázad felülírta a kronológiát és fontossági sorrendbe állította az eseményeket¹.

Vámbéry 1849 nyarán a semmiben ragadt: két birodalom közé szorult, a vesztesek felé asszimilálódott, de örökre rajta maradt a pogromban kifosztottak és megalázottak bélyege. Ebben nem lehet létezni, nem lehet mindent és mindenkit gyűlölni, mindenki ellen bosszút esküdni. Ha túl akarja élni, akkor sorrendet kell változtatnia kívül és belül egyaránt. Ezért választ magának egy identitást: egy dacos magyar hazafiságot; egy ősellenséget: az orosz zsarnoki kolonializmust; egy társadalmi eszményképet: Angliát; egy szívének kedves, de sohasem gyakorolt vallást: az iszlámot; egy szakmát: a nyelvészetet. Irdatlan akaraterővel mindegyikben jól teljesít: Közép-Keleten dervis, Angliában sztárpublicista, az oroszoknál ellenség, hibátlanul beszél egy tucatnyi nyelven, ír vagy húsz könyvet, ontja a cikkeket, bejáratos a török szultánhoz és az angol királynőhöz. Magyarországon eléri, hogy legyen egy kis állása az egyetemen, és ne zsidózzák le lépten-nyomon. Kitalálja és megcsinálja magát, ahogy manapság a közszereplők.

Ha őszinték akarunk lenni, ma a világon alig olvassák Vámbéryt, a magyarországi művelődéstörténet peremvidékén mozog, még a bölcsészkarri szakszemináriumokon is ritkán hangozik el a neve; ha a dunaszerdahelyi Liliom Aurum kiadó nem adná ki sorra a könyveit, gyakorlatilag hozzáférhetetlen lenne. Pedig Vámbéry alapvetése akkor is kitörölhetetlenül jelen lenne a 20. századi európai identitás-diskurzusban, ha soha senki nem vehetné többé kézbe a műveit. Legfeljebb továbbra sem tudnának róla, hogy ő adta meg az alaphangot. Egy hang, mely Európa közepéről érkezett, és éppen saját közepén ragadottságából fakadt.

SZÁMOS DRAKULA

Az európai irodalom legtöbbet elemzett, vitatott, értelmezett és feldolgozott regénye, Bram Stoker Drakulája 1897-ben jelent meg. Túlzás lenne azt állítani, hogy rögtön elsöprő sikert aratott volna, egészen az 1920-as évek közepéig az akkoriban szakmányban termelt gótikus rémregények egyikének tekintették. Amikor 1922-ben Friedrich Murnau leforgatta a Drakula alaptörténetéből a Nosferatu című némafilmet, csak az író özvegyének tűnt fel, hogy itt lopás esete forog fenn, amiért jól be is perelte a rendezőt. A film ráadásul nem sikerült valami fényesen: a központi motívumok ugyan fel-felbukkannak a filmjében (a gróf át akar költözni Angliába, az ingatlanügynök kineveti az irracionális fenyegetést, a vámpírral együtt szállítják a földet is stb.), de a történetből hiányzik a koncepció, a cselekményből a motiváció. Az

1 Vámbéry 2001: 65-67.

1931-ben már Drakula címen bemutatott első hivatalos film, az a bizonyos „Lugosi Béla-féle”, már inkább ragaszkodott a regény sztorijához, de mivel költségvetési okokból gyakorlatilag torzó maradt (forgatás közben kitört a Nagy Válság, ezért a költségesebb jeleneteket egyszerűen kihagyták), csak a feeling maradt meg, de lényegében sosem tudjuk meg, mit is akarhatott valójában kihozni belőle a rendező, Tod Browning. Azóta minimum negyven film készült a regény apropóján, kezdve az egészen kiváló Vámpírok báljával (Polanski, 1967.), Vért Drakulánakkal (Paul Morrissey, 1973.) vagy Werner Herzog Nosferatu, az éjszaka fantomjával (1979.), a viszonylag magas élvezeti értékű Horror of Draculán (Terence Fisher, 1958.), illetve a látványos műballhé Bram Stoker Draculáján (Coppola, 1992.) keresztül a siralmas Vladig (Michael D. Sellers, 2003.) vagy Van Helsingig (Stephen Sommers, 2004.); a több száz vámpíros melléktermék, mint a Penge vagy az Underworld maradhat említés nélkül.

A vámpírok celluloidinkarnációi tehát szédületes pályát futottak be: a filmkészítők olyan többfunkciós metaforára találtak Drakula vérszívó ivadékaiban, ami gyakorlatilag bármire ráhúzható. Az efféle szövevényes metaforák közismerten vonzzák az elméleti szakemberek figyelmét is, aminek következtében elképesztő mennyiségű szakirodalom halmozódott fel az elmúlt évtizedekben. Nem hiszem, hogy lenne olyan szempont, amiből ne ostromolták volna meg az alapszöveget és az abból szétburjánzó filmeket: a legkézenfekvőbb a regény genealógiájának kérdése és Drakula ősképének történelmi összefüggései, sokan értelmezték a korabeli író kérdés összefüggéseiben (mármint hogy a Kárpátok Stokernél valójában Írországot jelentik), osztályharcos szempontból, gender perspektívából, nyelvészeti, sőt judaisztikai megközelítésből, és ugyanez mondható a filmes interpretációkról: mindegyik más-más, a saját korának szóló üzenetet igyekezett csempészni a Drakula-mítoszba. Ami nem képezheti vita tárgyát, az a kiindulópont: a gróf és Johnatan Harker Kelet-Nyugat irányú mozgása, mert ha ez kimaradna, akkor az egy másik film lenne. Harker elviszi magával a nyugati civilizációt és műveltséget a Kárpátok ormai közé, de ott szembetalálja magát az ismeretlen és irracionális Kelet rémségeivel. Drakula ezzel szemben nagyon jól érti a Nyugatot, kiokosodik a szokásaiból, majd behatol Angliába (Morriseynél speciál Olaszországba, de ez zseniális gag katolicizmusról, kommunizmusról és Kelet-Európáról), egy ingatlanügylet fedezékében befészkelte magát a racionális civilizáció fellegrárába, elcsábítja az asszonyokat, és azon mesterkedik, hogy benépesítse ezt a világot saját kreatúráival.

Azok a kutatók, akik arra voltak kíváncsiak, hogyan alakította ki a Nyugat a maga Kelet-Európa képét, óhatatlanul beleakadtak ebbe a metaforába. Az új értelmezések túlnyomó hányada éppen a huszadik század utolsó évtizedében született: éppen a szovjet birodalom széthullásakor, amikor a rend-

szerváltások újra felszínre hozták az európai identitás és Európa valódi határainak kérdését, Nyugaton pedig megint kezdek rettegni, hogy a határok megnyitásával ki milyen mételeyt terjeszt el náluk.

KEZDÉS A VÉGÉRŐL: KONSTRUKTIVISTÁK KONTRA ESSZENCIALISTÁK

A kilencvenes években egyre másra jelennek meg a szimbolikus földrajzzal foglalkozó alpművek Maria Todorovától, David Norristól, Vesna Goldsworthy-től, Larry Wolfftól, Misha Glennytől... Ezek a szerzők – jócskán leegyszerűsítve – abból indulnak ki, hogy Kelet-Európa, illetve ennek részeként a Balkán, olyan kulturális és történelmi konstrukció, amit a róla szóló nyugati diskurzusok alakítottak olyanná, amilyen, vagyis az évszázadok során létrejött egy „elképzelt földrajz” (imaginative geography), mely arra szolgált, hogy a Nyugat könnyebben meg tudja határozni a saját identitását és saját szerepét a civilizáció kiterjesztésében. Radikálisabb szerzők, például Goldsworthy, a civilizáció illetően terjesztését egyenesen „szöveges gyarmatosításnak” nevezi, mivel szerinte ezek a konstruált képek határozzák meg a későbbiekben az illető terület „bevonhatóságát” az európai gazdasági, integrációs, kulturális stb. folyamatokba². Ebből a kifejezésből erősen visszaköszön Edward Said orientalizmusa, de – mint ezt Maria Todorova meggyőzően elmagyarázza – Said az orientről, az abszolút másikról beszél, míg Európa keleti végei nem a gyarmatosítók áhított területei, sokkal inkább a „benne lévő másikat”, a „rosszabbik énjét” akarja bennük látni a Nyugat. Todorova belátja, hogy ugyan nem a szimbolikus földrajz csinálja a politikát, hanem fordítva, de azért alapvetően ez egy olyan ördögi kör, mely folyamatosan újratermeli a hatásokat és ellenhatásokat, a reakciókat és az ellenreakciókat³.

Nehéz eldönteni, mennyire időszerű ma ezeknek a konstruktivista szerzőknek az érvelése. Eric Carrtól ugyanis megtanulhattuk, hogy persze, el kell olvasni a nagy történészek okfejtését, de mindenek előtt azt érdemes megvizsgálni, mi vezette az illetőt arra, hogy éppen azokat a tényeket sorakoztassa fel egymás mellé, amiből az adott következtetés levonható.⁴ Márpedig a konstruktivisták leginkább két dolog ellen lázadtak a maguk lehengerlő érvelésével. Az egyik: az újonnan felszabadult régió középső tájékán a történészek, írók és értelmiségiek nagy szellemi energiákat mozgósítottak azért, hogy elhatárolják magukat a gazdaságilag és politikailag gyengébben teljesítő déli és keleti vidékektől. Ez kétségtelenül emancipatorikus projektként indult, aminek a célja az volt, hogy – bizonyos közös politikai és kulturális értékek ki-

² Goldsworthy 1998: 8.

³ Todorova 1997: 3-20.

⁴ Carr 1961.

emelésével - visszahelyezze a volt kommunista országok egy részét Európába, egyszersmind elhatárolódjon Oroszországtól és a Balkántól, ahol a sovinszta, antidemokratikus és piacellenes erők még erőre kaphatnak. Valójában a határok újradefiniálásán volt a hangsúly, az oroszokkal és a mohamedán világgal érintkező „korcs határvidék” (David Norris nyomán: bastard borderland) újrarajzolása volt a cél⁵. A még nemrég Közép- és Kelet-Európaként számon tartott entitásból a magukat európaibbnak tekinthető szegmensnek visszazárának Európához, a szegény rokonok (nemrég még testvérállamok) pedig örökre leszakadnának. Így értelmezték a konstruktivisták az 1980-as évek végén - '90-es évek elején lezajlott Közép-Európa vitát, melynek egynémely résztvevője (konkrétan például Schöpflin György⁶ vagy Milan Kundera⁷) – így utólag nézve is – vérlázító esszencializmussal bizonygatta Közép-Európa különállását, de csírájában ezt a szándékot sejtették a jóval korábban keletkezett Bibó István esszéiben⁸, valamint ez állt Szűcs Jenő Vázlat Európa három történeti régiójáról című tanulmánya mögött is.

A nyugati esszencialisták – kóbor újságírók, értelmiségiek, szakértők és elemzők, akik a raklapnyi „szakirodalmat” termelték a háborús Balkánról, a kelet-európai száználmas cigánytelepekről, a politikai irracionitásról, a történelmileg és földrajzilag determinált lustaságról, korrupcióról, időnkívüliségtől, hazudozásról, egyszerűen arról, hogy az isten óvjon meg bennünket ezektől – hát ők voltak a konstruktivista hullám másik ihletői. A konstruktivisták indulatait az is szította, hogy ezek a szerzők sokkal közelebb álltak a nyugati politikai döntéshozókhoz, s talán éppen azért, mert – lévén többségükben maguk is egyszerű elmék – nagyobb hatást gyakoroltak az események napi menetére, mint a cizellált intellektusú történészek. A legkedveltebb elrettentő példa Robert Kaplan, aki a Balkáni kísértetek című útleírásában - számos más blódság mellett - nem átalotta leírni, hogy még Hitler is a Balkán közelében lévő Bécs külvárosában tanulta az etnikai gyűlöletet, valamint azt, hogy a románok máig a Stokernél olvasható hiedelemvilágban élnek⁹. És persze rendszeren osztották a derék Samuel Huntingtont is, aki a Civilizációk összecsapása és az új világrend című tudományos pamfletben arra inti a Nyugatot, hogy ne engedje közel magához a feltörekvő keleti civilizációkat, mert ők kulturálisan olyanok, amilyenek, semmi sem változtathatja meg őket, ezzel szemben velük együtt a konfliktusok is beszívárognak a művelt világba. Clinton Kaplan könyvéből tájékozódott a balkáni helyzetről, ebből vonta le azt a következtetést, hogy mégsem avatkozik be

⁵ Norris 1999: 5.

⁶ Schöpflin 1990: 67-81.

⁷ Kundera 1990: 166-170.

⁸ Vö. pl. Bibó 1990: 185-267.

⁹ Kaplan 1993: XXXIII.

Boszniában, pár ezer ember élete múlt rajta; Huntington sokáig az amerikai külpolitika egyik fő éceszgébere volt, Schöpflin pedig EU parlamenti képviselő volt néppárti színekben.

Ha felületesen is, de egy mára kifulladásra próbáltam eddig felvázolni. Azzal, hogy Bulgáriát és Romániát 2007-ben felvették az Európai Unióba, sőt Törökország sem játszotta még el minden esélyét, a Közép- vagy Kelet- vagy Dél-Kelet-Európa rágócsont megszűnt létezni, a helyére az az egészségesen egyszerű gondolat került, miszerint mindenki modernizálható, aki hagyja magát, függetlenül attól, hogy esszenciálisan olyan-e, amilyen, vagy pedig konstruáltan.

ÓVATOS KÖZELEDÉS: ROMANTIKUSOK ÉS REALISTÁK A „KELETI KÉRDÉSBEN”

A 20. század végén egy birodalom szétesése vetette fel az európai identitás kérdését, és az erről folyó vita a régebbi múlt több epizódját is új megvilágításba helyezte. Az esszencializmus kontra konstruktivizmus vita hevében többen is felfigyeltek például arra, hogy a 19. század végének nagy dilemmája, amit összefoglaló néven „keleti kérdésként” szoktak emlegetni, nem csupán a nagyhatalmak politikai, diplomáciai és hadászati stratégiájáról szólt, vagyis nem arról, hogy kinek lehet erkölcsi joga, illetve katonai ereje az Oszmán Birodalom szétesése után maradó európai területek begyűjtésére, hanem arról is, hogy hol húzódnak ennek az újonnan létrejövő Európának a határai. Vagyis arról, hogy meddig terjeszthető ki az európai identitás és hol jelöljük ki a „másik” helyét.

A „keleti kérdés” főként Angliában kavarta fel az indulatokat, de ott, a jelek szerint, nagyon: William Gladstone, munkáspárti képviselő 1876 szeptemberében adta ki a Bulgáriai rémtettek és a keleti kérdés című broszúráját, melyből nem egész egy hónap alatt kétszáz ezer példány kelt el, egy ország beszélt arról, hogyan lehetne megsegíteni a török elnyomás alatt sínylő balkáni keresztényeket. Pedig Gladstone nem tett mást, csupán a politikai retorika nyelvére fordította le Byron ötven évvel azelőtti költői látomását, miszerint Görögországban ő megtalálta az európai kultúra bölcsőjét: a pogány (török) elnyomás orientális felszíne alatt máig ott telegyűrt az ősi európai valóság. Shelley 1821-ben írja le a Hellas című lírai drámájához írt bevezetőben, hogy „mindannyian görögök vagyunk”¹⁰, bár egyszer sem járt az Oszmán Birodalomban, Tennyson a homéroszi ideált vizionálja Montenegróba, Swinburne és Carlyle a bulgáriai felkelésről vitázik az angol sajtóban, Jakob

¹⁰ Shelley. http://www.online-literature.com/shelley_percy/complete-works-of-shelley/16/: 447.

Grim pedig megállapítja a szerb népi énekről, hogy egyesíti Kelet és Nyugat minden esztétikai értékét, vagyis a byroni görögségkép fokozatosan az összes balkáni keresztényre kiterjed¹¹. A korabeli angol romantikusokkal, s főképp Gladstone-nal szemben Benjamin Disraeli képviselte azt a pozíciót, hogy a balkáni ügyeket az Oszmán Birodalom belügyének kell tekinteni, az albán és a bolgár felkelést a nagyhatalmak, főleg az oroszok manipulációjának tartotta, túlzónak tekintette a tényfeltáró bizottságok jelentéseiben közölt adatokat, és az egész ügyet úgy kommentálta, hogy ez nem más, mint „provinciális és nyomorúságos visszazuhanás a barbárságba”. Egyszóval a réalpolitika szemszögéből semmi közünk az ügyhöz, mert „ezek ott” teljesen mások, a viszonyaik áttekinthetetlenek, akkor jövünk ki belőle jól, ha nem avatkozunk bele. A közhangulat kezdetben Gladstone-t támogatta, írását számos nyelvre lefordították, többek között oroszra is. Az orosz romantikusok - köztük Puskin és Turgenyev - már alaposan előkészítették a talajt a gladstone-i kiáltványnak: megjelenését követően tömegek tüntettek a birodalmi fővárosban követelve, hogy a cári hadsereg szabadítsa fel a balkáni ortodox testvéreket. A velejéig demokrata atyuska engedett a népakaratnak, megtámadta a Balkánon a törököket, és visszaszorította őket a Balkán hegység túloldalára. A bolgárok azóta is ezt a területszerző háborút nevezik felszabadításnak, Angliában viszont a romantikus turkofóbiát felváltotta az aggodalom, hogy Anglia elveszíti dominanciáját a Fekete-tenger környékén.

Régi szövegek új hangszerelésben: mai füllel hallgatva a Szovjetunió szétesése után vívott konstruktivista-esszencialista vita az Oszmán Birodalom bomlása idején zajló romantikusok és realisták polémiájának remixeként szólal meg.

És persze mégse. Egy apró, de igen lényeges mozzanat vezet bennünket vissza Stoker regényéhez: a Drakula megjelenéséig senkinek sem jutott eszébe, hogy a Kelet ismeretlen veszélyeket rejt, félni kell tőle, mert visszatámadhat. A magát a világ uraként és a haladás élharcosaként meghatározó birodalom polgárai nem szoronghatnak, a romantikus moralizálás tárgya pedig inkább az, hogyan szabadíthatnák fel az idegenhitűek rabigájába kényszerített keresztény testvéreiket. Valódi küldetés ez, akárcsak a gyarmatokon élő vadak civilizálása, akiktől botorság lenne tartani, hiszen akkoriban senki sem vonta kétségbe, hogy az ott élők még soha olyan boldogan és szabadon nem éltek, mint a felvilágosult brit fennhatóság alatt. A realisták álláspontját sem a félelem motiválta: olcsóbb és egyszerűbb fenntartani az Oszmán Birodalmat, mely megvédi az oroszoktól a keleti végeket, mint pénzt és paripát áldozni a direkt háborúskodásra. Stoker az első, aki eljátszik a gondolattal, hogy a veszélyt azok jelentik, akik eltanulják tőlük a műveltséget, és olyan a modort vesznek fel mint a hibátlan európaiak – Drakula kis akcentussal,

¹¹ Goldsworthy 1998: 14-41.

de tökéletesen beszél angolul, könyvárában megtalálható az angol szép- és szakirodalom java, első időben nem tápláléknak tartja Harkert, hanem információkat szív le tőle az angol jogrendről és jó modorról -, majd közējük férkőzik, megkülönböztethetetlené válik, azonban végső célja a művelt világ átformálása a saját képére és hasonlatosságára, vagyis az idilli angol társadalom felszámolása. Stoker ezzel faképnél hagyja mind a romantikusokat, mind pedig a realistákat, és megnyit egy teljesen új diskurzust Keletről, Nyugatról, na meg a közéről.

KÖRBETAPOGATÓZÁS 1.: A DRAKULA POLITIKÁJA

Különös, hogy csak a konstruktivista-esszencialista vita hevében, az 1990-es évek legvégén figyeltek fel arra először, hogy a Drakula tényleg Kelet-Európában játszódik, és a helyszín valójában nem Írországot szimulálja. Ekkor kezd el három kutató - Eleni Coundouriotis¹², Carol A. Senf¹³ és Jeson Dittmer¹⁴ Drakuláról és az európai eszméről vitatkozni. Vesna Goldsworthy-hez hasonlóan ők is a „keleti kérdés” kontextusában próbálják értelmezni a regényt, és arra a megállapításra jutnak, hogy a Drakula komoly politikai ballasztot hordoz, minden addigi korabeli vitának a szintézise, kiegészülve az immár független államoktól való félelemmel az onnan érkező barbár szokásoktól, irracionaritástól, erőszaktól, szexualitástól stb., melyek nem csupán behatolhatnak a nyugati ember hétköznapi terébe, de a maguk módján perverzül vonzóak is a számára. Ezek az elemzések pontosak és szellemesek, meggyőzően feltárják a regény szövegébe rejtett Kelet-Nyugat dichotómiákat, a földrajzi hátteret, a szerző viszonyát a történelemhez, a vámpír és a többi szereplő jellemét, motivációit, egyszóval mindent, amit egy filosz elmondhat egy regényről. Egy kérdés azonban hiányzik: mi indította Stokert arra, hogy a „keleti kérdést” „keleti veszéllyé” változtassa? Nem valószínű, hogy erre történelmi magyarázatot lehet adni, hiszen Anglia még mindig a világ ura, politikai rendszerét az emberi együttélési formák legfejlettebbjének tekinti, válságjelek még csak fel sem sejlenek. Ilyenkor identitást keresni lehet ugyan, újra lehet definiálni a „mit” és a „másikat”, de mire fel az inváziós aggodalom? Nem kizárt valamiféle intuíció, azonban ez legjobb esetben is életszerűtlen.

Stoker két valós kortársa - Disraeli és Arminius (Vámbéry) - előtt tisztelg a név szerint regényben. Közülük Disraeli egyszerű eset: ismerjük a nézeteit, a szerzővel személyes jó viszonyban állt. Vámbéryről sokáig tartotta magát a tudományos pletyka, miszerint ő mesélt Stokernek Drakula grófról, tőle

¹² Coundouriotis 1999/2000: 144-159.

¹³ Senf 1998

¹⁴ Dittmer 2002/2003: 233-248.

származik az információ a középkori karóbahúzásokról, illetve a saját korukban is élő babonáságról, a halhatatlanokról, vérfarkasokról és boszorkányokról¹⁵. A félreértés abból adódhat, hogy a szövegben Van Helsing megkéri a budapesti egyetemen tanító Arminiust, világosítsa fel őt Drakula előéletéről, mire a magyar hírbe hozza az egykori grófot a gonosszal. Az utókor immár ki tudja hányadszorra elkövette az a hibát, hogy a szöveg valóságát történeti tényként kezelte, holott egy efféle (proto-)fantasy regény esetében ez több mint felelőtlenység. Ludlam 1962-es Stoker életrajzában egyenesen úgy írja le az esetet, mintha nem Van Helsing, hanem maga Bram kérte volna Vámbéry segítségét¹⁶. Az egyik Drakula-alaptanulmánynak tekintett monográfia (In search of Dracula – Drakula nyomában) szerzői, McNally és Florescu 1972-ben szintén a regényt fantáziálják a valóságba: leírják, hogyan vacsoráztak együtt a két férfiú, és Stoker olyannyira el volt ragadtatva a budapesti professzor drakulás történetétől, hogy utóbb levélben is kért tőle részleteket¹⁷. Az még a kisebbik baj, hogy ilyen levél a hagyatékból soha nem került elő, a nagyobbik az, hogy könyvük 1994-es javított kiadásából sem húzták ki ezt a képtelenséget, pedig akkorra már (1970-ben) a Rosenbach Múzeumban megtalálták Stoker jegyzeteit a Drakulához, és ezek meg is jelentek 1985-ben.¹⁸ De elég lett volna elolvasni Stoker 1906-ban írt visszaemlékezéseit is, ahol konkrétan leírja, miről beszélgettek: Vámbéry keleti utazásáról¹⁹. Elizabeth Miller, a Stoker-féle Drakula talán legmegbízhatóbb kutatója még olyan román szerzőket is idéz, akik tudatos összeesküvés-elméletet látnak abban, hogy a magyar Vámbéry először beoltotta Stokert Drakulával, majd a szintén magyar Lugosi Béla, akinek az irredenta nézetei közismertek voltak (?), jól eljátszotta a filmben, hogy ezzel is visszakövetelje Erdélyt²⁰.

KÖRBETAPOGATÓZÁS 2.: A DRAKULA TÖRTÉNETI HÁTTERE

Jobb híján higgyük tehát el, hogy Stoker nem Vámbérytól kapta az ötletet. Az író feljegyzéseiből kiderül: 1890 márciusában már tisztában volt vele, hogy vámpírregényt akar írni, főhőse akkor még Count Wampyr munkanéven szerepelt, s ezen akkor változtatott, amikor annak az évnek a nyarán elolvasta William Wilkinson Valachiáról és Moldáviáról szóló könyvét, melyben szerepel a történelmi Drakula, mint a török ellen harcoló bátor vaj-

¹⁵ V. ö. pl. Farson: 126.

¹⁶ Ludlam 1962: 74.

¹⁷ McNally – Florescu 1972: 136

¹⁸ Leatherdale 1985.

¹⁹ Stoker 1906: 238.

²⁰ Miller idézi Vasilie Bârsant 1975: 44-54.

da. Arra a bizonyos vacsorára Vámbéryvel a kettő között, áprilisban került sor, azaz igen kevéssé valószínű, hogy Drakuláról társalogtak volna. De akkor mégis mivel érdemelte ki Vámbéry, hogy Stoker beleírja a nevét a regénybe?

Ha nagyon akarjuk, a Drakula szövegében több ponton tetten érhetünk egy-egy Vámbéry-tézist – már afféle „stokeres” átdolgozásban. Hogy Stoker ne olvasta volna Vámbérynek a *Story of Hungary* címen 1886-ban megjelent könyvét, azt nehéz elképzelni. A 2003-as magyar kiadás utószavában Dobrovits Mihály azt írja, hogy a brit és az amerikai közönség 1886 és 1923 között ezt tekintette standard kézikönyvnek Magyarország történetét illetően²¹. Már a regény legelején feltűnik, hogy magyar helyesírással szerepel benne a „székely” mint népnév, sőt, Drakulát székelyként, azaz Attila késői utódként határozza meg. Kapóra jöhetett neki, persze, hogy a rettegett keleti hordák vezérét összecúsztathatta a kárpáti rémmel, ráadásul a székelyekről senki mástól nem tudhatta meg, hogy ők a hunok utódai, mint Vámbérytől: „én is azon nézet felé hajlom, hogy a székelyeket, habár Attila hunjainak nem is egyenes leszármazó ivadékaik, ...[akiket] avarok néven ismerünk, és hogy e nép sorsában osztozkodtak” – írja a *Magyarok keletkezése és gyarapodása* című könyvében, mely az angol kötet bővített változata. Drakula a regény harmadik fejezetében egy monológban elmondja a „székelyek történetét”, ami – nyilván – mesebeszéd, de annyira sok az áthallás a Vámbéry-féle történelemmel, hogy néha már zavaró. A legszembetűnőbb az a koncepció, miszerint a Kárpátok a „népek örvénye”, ahol minden keveredett: ez teljesen egybecseng Vámbéry nézeteivel a magyarság kialakulásáról, és még a szereplő etnikai csoportok is átfedésben vannak, eltekintve attól, hogy az ugorokat Izlandból származtatja, ami, végső soron, belefér az alkotói szabadságba. Stoker, aki amúgy elég trehány a nevek írása terén – a cseheket Cszeks-nek, a cigányokat Szgany-ként emlegeti – a magyar vonatkozású neveket hibátlanul használja, csak ékezetek nélkül: Mohacs, szekely, Attila, Arpad stb. Vámbéry könyvének egy másik félreolvasása ihlethette azt a badarságot is, hogy Harker már a regény legelején cseheket és vészjósló kinézetű szlovákokat vizionál a Kárpátok ormai közé: ez utóbbiakról megjegyzi, hogy ezzel együtt igen szelíd népek, amit Vámbéry is tartott felőlük²².

Mindez, nyilván, még mindig nem elegendő ok arra, hogy Stoker beemelje Arminius nevét az irodalmi öröklétbe: igazoltan több tucatnyi szerző könyvét olvasta el, mielőtt belevágott volna az írásba, ezen az alapon bármelyiket beleírhatta volna a regényébe, aztán mégis maradt Vámbérynél. Ha nem

²¹ Dobrovits 2003: 371.

²² „Idetartoznak mindenekelőtt a harcias pusztai lakosoknak már említett előnyei meglepő és kiválóan békés indulatú népességgel szemben, amilyen a szláv volt, melyet az ural-altáji, különösen a török-tatár ember egész helyesen a e jelzővel is nevezett meg: *tat*, magyarul *tót*, azaz *békesség*”; Vámbéry 2003: 297.

azért, mert tőle kapta a témát, és azért sem, mert olyan bizarr őstörténeti motívumokat lehet a könyvében olvasni, akkor hát miért? És az elképesztő mennyiségű szakíró miért nem tette fel még ezt a kérdést, ehelyett inkább készpénznek vették a regény szövegét? A helyzet az, hogy a Stoker-kutatók nagyjából két csoportba sorolhatók. Az egyikbe azok tartoznak, akik a regény utóéletével és az általa közvetített Kelet-imázssal foglalkoznak, a másikba azok, akik a Drakula történeti forrásai és keletkezésének körülményei után kutatnak. A mindkét megközelítésben dolgozó tudósok tisztában vannak azzal, hogy Arminius létező személy volt, és közös bennük az is, hogy egyikük sem vette elő Vámbéry könyveit, vagy legalábbis nem hivatkoznak rá, pedig java részük hozzáférhető angolul is. Az amúgy szellemes és alapos Elizabeth Miller eljut odáig, hogy kibogarássza Stoker feljegyzéseiből és későbbi visszaemlékezéseiből, mit gondolt Stoker Vámbéry felől, de csak azt igazolja, hogy a Drakula-ötlet nem a magyar tudóstól származik. Pedig az egyik lehetséges megoldás kulcsmondatát ő maga idézi.

RÖVID KITÉRŐ: VÁMBÉRY ANGLIAI PÁLYAFUTÁSA

Vámbéry angliai karrierje 1865-től fokozatosan ívelt felfelé. Az évek során lassan minden ház megnyílt előtte, a keleti kérdésekben az angol közvélemény őt tartotta a leghitelesebb szaktekinetlynek, mivel olyan helyeken járt, ahova előtte európai ember nem merészkedett, olyan nyelveken tudott, melyekről csak hírből hallottak. Tucatjával ontotta a cikkeket, melyekben az oroszveszélyre figyelmeztette az angolokat. Kezdetben – saját bevallása szerint is – forrófejű magyar oroszgyűlölőnek tartották, csak néhány konzervatív támogatta. 1871-ben megjelent Oroszország hatalmi állásai Ázsiában című könyvével - maga vallja be -, „siket füleknek beszélt”²³. Gladstone-nal is összeakasztotta a bajszát, aki állítólag így nyilatkozott róla: „Vámbéry professzor működését eleinte gyanakvó szemmel néztem, de mióta hallom, hogy szegény ember, hiszek fanatizmusában.” És rögtön ezután egy mondat önmagáról: „A szigetlakó, szeparatista és a nemzeti büszkeségtől áthatott angol végre kénytelen volt mégis túrni, hogy beleártja magát országos ügyeibe egy jövevény, és folytatja kéretlen beavatkozását Nagy-Britannia külügyi politikájába, sőt, hogy szívósságával és csökönyösségével hatni is képes az angol közvéleményre.”²⁴ Az 1849-ben megfogadott bosszú lassan kezdett beérni: ha Gladstone-t, az orosz-angol közeledés prókatorát, a romantikus politizálás elkötelezettjét sikerült megnyernie, már egyenesben volt.

²³ Vámbéry 2001: 283.

²⁴ Vámbéry 2001: 282.

De mit is akart Vámbéry elhíttetni az angolokkal? Kezdetben nyilván azt, hogy Oroszország Ázsiai nagyhatalmi pozícióra tör Anglia rovására. Ezt nem vették még annyira komolyan, el kellett telnie némi időnek, amíg szavai beigazolódtak. 1885-ben, amikor éppen újra feszültté válik az angol-orosz viszony, meghívják az első angliai előadó körútjára, amit kirobbanó sikerrel abszolvál. Ettől kezdve állandó visszajáró vendége a kluboknak, egyetemeknek és előadótermeknek, nagy becsben tartják, sőt, lelkesednek érte. Az előadások szövege, nyilván, nem maradt fenn, csak arra hagyatkozhatunk, amit emlékirataiban mond róluk. Egyfelől magasztalja Angliát, a tizenkilencedik század műveltségének „fáklyavivőjét”: „van-e ember a világon, ki megőrizhetné egykedvűségét, midőn elgondolkozik arról a szerepről, melyet ez a kis szigetcsoport játszik az egész föld kerekességén, és arról, hogyan kormányozza és vezérli szebb jövő elé ez a kis nép több száz milliónyi különböző színű, nyelvű és különböző hitet valló embertársát? ... mert ha tiszteletet kelt bennünk hatalmi állásával a dicsőségnek tetőpontján álló Róma, miként hagyna bennünket közömbösen a nála sokkal nagyobb, hatalmasabb és fenségesebb Albion csodás életműködése?”²⁵. És ócsárolja az oroszokat: „És tehettem volna másképp – írja erről az időszakról -, vagy szabad lett volna másképp tennem, midőn Oroszországnak szabadságharcunkba való gyalázatos beavatkozására gondoltam, és ha fontolóra vettem azt, hogy a cár kormányát, a zsarnokságnak ezt a borzalmas eszközét, minden elképzelhető bűnnek és visszaélésnek ezt a fertőjét, az emberi nemnek ezt a gyalázatot hódítások által erősíteni és támogatni nem szabad? Minél nagyobbra nő a cári uralom Ázsiában, annál erősebb eszközök esnek a kezébe, hogy elnyomhassa Európa szabadságát”²⁶. Egy másik helyen Európa politikusait bírálva még tisztábban fogalmaz: „milyen nagy hasznát veszi majdan Oroszország Európával szemben annak az erőnek, melyet Ázsiában merített”²⁷. Erős retorika, kifinomult részletek: Anglia párhuzamba kerül a dicsősége teljében lévő Rómával, mely tehetetlen volt a Kelet felől érkező barbárokkal, konkrétan Attila hunjaival szemben, Oroszország pedig azért szipolyozza Ázsiát, hogy legyen ereje elárasztani Európát. Az az Oroszország, mely már eltanulta Európa összes fortélyát, küllemre és modorra európai, de velejéig romlott és zsarnoki.

VÁMBÉRY DRAKULÁJA

Elizabeth Millertől tudjuk megbízhatóan, hogy Stoker és Vámbéry 1892-ben találkozott másodsor, ezúttal Dublinban, ahol a magyar tudóst tiszteletbeli

²⁵ Vámbéry 2001: 290.

²⁶ Uo.

²⁷ Vámbéry 2001: 284

doktori címmel tüntették ki. Stokert elkápráztatta Vámbéry előadása: „Magasan kiemelkedett a többi előadó közül, az egyik legjobb előadás volt, amit életemben hallottam” – emlékszik rá vissza, a tartalomról csak annyit mond, hogy „élesen kikelt az orosz agresszió ellen”²⁸. Az előzmények ismeretében ezt nem nehéz elképzelni. Vámbéry ellenben egy szót nem ír erről az előadásról, valószínűleg neki ez csak egy volt a sok közül, ugyanazt mondhatta el, amit máshol, és az ember különben sem tudhatja, mikor írja be magát a történelembe.

Nyilván van ennek a fejtegetésnek némi spekulatív mellékíze, mintha minden túlzottan közvetett lenne. Lehet, hogy Stoker csak azért szerepelteti Arminiust a könyvében, mert az egyetlen híres magyar, akit ismer, Budapesten él, éppen ott, ahol szerinte a kelet-nyugati határ húzódik, és ahol a cselekmény elindul. Azt azonban nehéz letagadni, hogy Vámbéry már 1865-től szívósan erőlteti Angliában a félelem-diskurzust, 1885-re már számolnak a nézeteivel, 1892-ben személyesen is lenyűgözi Stokert, aki nagy valószínűséggel addig is támaszkodik az írásaira, de ezt követően már az ideológiai alapvetése is egybeesik Vámbéryével. A gótikus rémregénybe belekeveredik a geopolitikai rettegés: megjelenik a mély (ázsiai, hun) gyökerekből eredő rém, mely felvette a mi álcánkat, erőt gyűjt a saját tájékán (a környékbeliak vérére szívja), hogy egy szép napon beköszönjön hozzánk, és megfosszon bennünket legfőbb kincsünktől, a szabadságtól. Disraeli és Arminius: mindketten névvel szerepelnek a regényben, mindketten ugyanazt mondják – óvakodj az oroszoktól -, csak a szoba két ellentétes sarkából beszélnek. Disraeli a birodalmi gőg pozíciójából, a magasabb rendű civilizáció nevében akar győzni, tisztán pragmatikus okokból fenn akarja tartani Anglia keleti (és világ) hegemoniáját. Távol áll tőle minden romantika, ideológia: ha ennek éppen az oroszok az akadályai, hát akkor velük szemben. Vámbéry, aki részben épp Disraeli miatt esett szerepbe Angliával (egy ország, ahol nem azt nézik, zsidónak született-e, vagy kereszténynek, hanem mindenki a tehetségéhez mért karriert futtat be, ha a nemzete érdekeit szolgálja), csupa indulat, utolsó leheletéig folytatja a szabadságharcot az oroszok ellen, akikben a felvilágosodás projektjének, s ebből következően a saját asszimilációs törekvéseinek a megghiúsítóit látja. Hibátlan marketinget csinált a közép-európai frusztrációknak, ott talált piacot ennek a súlyos árucikknek, ahol látszólag a legkevésbé volt rá igény.

AZ UTÓKOR DISKURÁL

A Drakulában felbukkanó félelem-diskurzus utóhatását nehéz lenne végigkövetni. A regény csak jóval később, az 1931-es film bemutatása után lett

²⁸ Stoker 1906: 238.

bestseller, de az orosz forradalom után már evidenciának számított, hogy a Kelettől érdemes tartani. A Drakula-metaforát az tette ennyire termékenyvé, hogy Stoker az irracionális és kezelhetetlen keleti mételyt becsempészi a nyugati ember legintimebb szférájába, akár a hálósobájába, de még ennél is mélyebbre, a vérkeringésébe, ahol már nem lehet ellene védekezni. Vagy csak nagyon fifikásan, mint Van Helsing. Innentől kezdve a metafora önálló életre kelt, nem kellett már feltétlenül Drakulát kiáltani, ha ezt a tartalmat próbálta valaki közvetíteni. Bőségesen szó volt már arról, milyen kalandos utat tett meg a félelem-diskurzus a társadalomtudományi-történeti szakirodalomban: Kaplan, Mestrovic, Huntington, Schöpflin és számos kollégájuk merített táplálékot ebből a televényből, ha nem is mindig voltak tudatában annak, honnan erednek a metaforáik.

A szépirodalom még ennél furcsább mutációkat növesztett. Kettőről érdemes pár mondatot mondani, mert mindkettő középről szólal meg, mindkettő Angliában játszódik, igaz, közel száz év eltéréssel jelentek meg.

Egészen sajátos helyzetet foglal el a vámpíros-inváziós irodalomban egy másik közép-európai, Stanyislaw Reymont Vámpír című regényével. Reymont egy 1894-es londoni látogatása alatt kezdte el írni jegyzeteit, de a könyv csak 1911-ben jelent meg. A lengyel egészen más színben látja Angliát, mint közép-európai földije, Vámbéry. Az angol fővárosban hatalmas raktárakat és üzleteket lát, ahol „az egész világ kifosztott, vértanú országai jajveszékelték kínjukban”²⁹, a szövegben lépten-nyomon utalások vannak az angolok agresszív terjeszkedő és elnyomó politikájára, illetve arra, milyen ostobán büszkék az angolok a gyarmatokon elkövetett gaztetteikre. A városban ugyanakkor elképesztő mennyiségű térítő, próféta és hideglelős nyüzsög, mind megváltást ígér „a nyers erő és az arany imádatát” hirdető materialistáknak. Zenon, a főszereplő, lengyel író, aki Angliába menekül („Elegem volt Lengyelországból, európaérnek akartam érezni magam!”³⁰ – vallja be), álnéven híres lesz választott hazájában, de gyűlölve imádja a régit is. Barátja, Joe, a gyarmati hadseregben szolgál, de épp leszerelni készül, mert belépett egy spirituális közösségbe. A regényben megjelenik Helen Blavtsky, a teozófia nagyasszonya, aki Tibetből szállította át az igazi tudást, Mahatma guru és tanító, majd maga a Gonosz is, Baphomet személyében. Zenon körül folyamatosan pezsegnek az események, hol Joe barátja extatikus-orgiasztikus lelkigyakorlatára csöppen be, hol egy sátánista szertartást néz végig, de megfordul okkultista szeánszokon és rosszhírű házakban is. Mindeközben három nőbe szerelmes egyszerre: a tündéri angol Betsybe, régi lengyel kedvesébe, Adába, akiről kiderül, hogy gyermeke anyja, végül mégis Daisy, a gyönyörű vámpírasszony, a gonosz szolgálója csábítja el, és viszi magával az ismeretlen India felé.

²⁹ Reymont 1990: 73.

³⁰ Reymont 1990: 114.

Már ebből a hevenyészett összefoglalásból is kiderül, hogy a cirkalmas történet a „vizontgyarmatosítás” gondolatát fűzi tovább. Reymont nem hagy kétséget afelől, hogy a gazdaságilag, technológiailag és katonailag fejlettebb Nyugat bűnös elnyomásban tartja a Keletet, s ezért lakolnia kell: a Kelet a maga eszközével, az irracionálissal üt vissza, majd győzi le saját fészkeben gyötrőjét. Reymont leírásában London csatátra emlékeztet, ahol összecsap a keresztény európaiság és a misztikus Kelet, érvek, hittételek, víziók és szertarások állnak szembe egymással, a hősök félig transzban bóklásszák végig a regényt, küzdenek a saját és mások démonai ellen, de mindhiába: a végkifejlet borítékolható. Zenon, a „közép-európai” a hagyományosan európainak tekintett értékeket képviseli Reymont koncepciójában – a kereszténységet szemben a mágiával, a művészetet szemben a háborús öldökléssel, a kételkedést szemben a birodalmi kivagyisággal -, de amint a gonosz szolgáját választja a hazatérést jelentő Ada vagy a családi békét ígérő Betsy helyett, elbukik. Reymont víziójában Európa akkor bukik el, amikor a „közép” összeomlik a nyugati dekadencia és a keleti irracionalizmus kettős szorításában. A félelem-diskurzus itt egy egészen másféle Európa-képet konstruál, mint Stokernél, és talán éppen ezért lehet ma úgy olvasni, mint választ a Drakulára, holott annak az esélye, hogy a későbbi Nobel-díjas ismerte a regényt, gyakorlatilag a nullával egyenlő.

Gyakorlott szemmel Marina Lewycka *A traktorok rövid története ukránul* című regényében is érzékelhetők a Drakula-metaphora utórezgései. A könyv első megjelenése, azaz 2005-óta folyamatosan bestseller, már legalább huszonhat nyelven élvezhető. A történet nem túl összetett: a negyvenes éveiben járó főszereplő-narrátor mamája meghal, idős édesapja pedig beújítt magának egy harmincas, ukránnak vélt, de valójában orosz feleséget, akinek egyetlen életcélja, hogy Angliában telepedjen le, és ott taníttassa magához hasonlóan rettenetes fiúgyermekét. Az öreg maga is Ukrajnából menekült a második világháború után, de ő nem a jólétet kereste, hanem az életét mentette. A regény nagy részét azoknak a praktikáknak a leírása teszi ki, melyekkel az ara, Valentina, megpróbálja kifosztani és megalázni élemedett korú hitvesét, aki aztán bosszúból megírja ukránul a traktorok történetét (hogy ez hogy jön össze, az biztos csak a második olvasás után derülne ki, már annak, aki rászánja magát). A cselekményt az mozgatja, hogy mindenki küzd mindenki ellen - az elbeszélő-főhős a nővérel az anyai örökség miatt, az apa a két lányával az önálló élethez való jogáért, a két lánytestvér Valentina és a fia ellen -, a különbség a harcmodorban és habitusban van. A régi emigráns hálás Angliának azért, hogy befogadta, egész életében szolgálta az országot, mely megmentette, a lányai – bár beszélnek a szülők nyelvét és erős az ukrán identitástudatuk - már ott nőttek fel, az ottani társadalmi és jogi normák szerint élnek az életüket, hasznos tagjai a társadalomnak, ahogy ezt régebben mondták volna. A köztük lévő konfliktusok nem lépnek túl a civódás hatá-

rain, a politikai, elvi és világnézeti ellentétek csúcspontján is megmarad bennük a szeretetnek egy olyan kis csírája, amiből újra helyrehozható lehet az egyensúly. Valentina ezzel szemben csak élőködni akar azon, amit mások megteremtettek, egy olyan életet kíván, amilyennek a Nyugatot Keletről elképzelte, és ami a fő: semmilyen játékszabályt nem ismer el. A képlet a régi: a keleti (vámpír) kitanulja a Nyugat működését, odamegy és megpróbálja a saját normáit rákényszeríteni a környezetére – jelen esetben a posztszovjet káosz gátlástalan érvényesülési mechanizmusait működtetni a jólét beállt világában. A végén, természetesen, a józan erők összefognak, megérkezik Valentina ex-ura Ukrajnából, és gyerekestül hazaviszi az asszonykát.

Nem túl üde történet, sokan tudnánk ennél ütősebb sztorikat akár saját ismeretségi körünkből is, de azt legalább jól mutatja, hogy a szorongás az új-rarendeződt Kelettől máig serkenteni képes az olvasók adrenalinszintjét.

TANULSÁG

Valahogy így szállhatott be Vámbéry az ukrán traktorba. Komolyra váltva: Vámbéry konok félelemgerjesztése – a történelmi események hathatós támogatásával, persze – komoly fordulatot hozott a viktoriánus angol közgondolkodásba a sokat emlegetett keleti kérdés vonatkozásában. De mindez ugyanúgy a történelemkönyvek zárt világában rekedt volna, mint mondjuk a Gladstone-Disraeli vita, ha nincs Stoker, aki egy máig élő és működő metaforát fabrikált a mélynövésű, csipőficamos közép-európai tudóst 1849 óta fűtő „olthatatlan gyűlöletből”. A nyugati civilizáció sérülékenységének gondolata azóta hatalmas karriert futott be, és a 20. század folyamán szinte minden európai (nemzeti, területi, politikai, kulturális stb.) öndefiníciós kísérlet érvényesítésében felbukkan.

Messzire vetném a sulykot, ha azt mondanám, hogy a konstruktivisták és esszencialisták vitájában – még ha a résztvevők tudtán kívül is - minden szál Vámbéryhoz vezetne vissza. És még azt sem mondom, hogy mindezért büszkének kellene lennünk Vámbéryra, hiszen mindaz, amire jutott, azt annak ellenére érte el, hogy Magyarországon élt, és elkeseredetten magyarnak vallotta magát. Csak annyira jó lenne végre kitalálni, hogyan tudnánk nem lúzerként megélni a saját történelmünket: mondjuk, nem duzzogni olyankor, hogy hiába mi (közép és keletiek) találtunk fel mindent - találmra: villanykörte, reneszánsz, késsel-villával evés, reformáció, rádió - mégis az övék a dicsőség, mert Nyugaton könnyebb érvényesülni; vagy, hogy az egész kollektív előéletünk ne a kudarcokról és ezek feldolgozásáról szóljon. Vámbéry ezzel szemben nem előbb, és nem később, hanem pontosan akkor volt ott, ahol a 20. századi Európa újrafazonírozása elkezdődött, úgy szólt közbe,

hogy meghallották a mondandóját, és mindennek tetejében még mázlija is volt, mert egy olyan szerző fantáziáját lódította meg, akin keresztül később a világ szinte minden háztartásába eljutott az üzenete.

Az pedig, hogy ennek az egész Vámbérytól Drakulán át az ukrán traktorig ívelő történetnek a háttérében egy tipikusan közép-európai trauma személyes átélése húzódik meg, az külön példázat lehetne arra, hogyan lehet újrahasznosítani a frusztrációkat.

HIVATKOZOTT IRODALOM:

- Barsan, Vasile 1975: *Dracula: A Warped Image of Escapism and Insanity* In: *Romanian Sources* 1.2 44-54.
- Bibó István 1990: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: *Válogatott tanulmányok*. Vol 2. Budapest. 185-267.
- Carr, Edward H. 1961: *What is History*. London.
- Countouriotis, Eleni 1999/2000: *Dracula and the Idea of Europe*. *Connotations* 9.2, 143-59.
- Dittmer, Jason 2002/2003: *Dracula and the Cultural Construction of Europe*. *Connotations* 12.2-3, 233-48.
- Dobrovits Mihály 2003: Utószó. In: Vámbéri Ármin *A magyarok keletkezése és gyarapodása*. Dunaszerahely, 371-393.,
- Farson, Daniel 1975: *The man who wrote Dracula : a biography of Bram Stoker*. London.
- Gladstone, William 1876: *Bulgarian Horrors and the Question of the East*. London.
- Glenny, Misha 1999: *The Balkans, 1804-1999: Nationalism, War and the Great Powers*. London.
- Goldsworthy, Vesna 1998: *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*. New Haven: Yale UP.
- Huntington, Samuel P. 1996: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York.
- Kaplan, Robert D. 1993: *Balkan Ghosts: a Journey through History*. New York.
- Kundera, Milan: Bevezető egy variációhoz. In: Gyurgyák János (szerk.): *Kelle-e nekünk Közép-Európa*. Budapest, 166-170.
- Lewycka, Marina 2005: *A Short History of Tractors in Ukrainian*. Harmondsworth: Penguin.
- Leatherdale, Clive 1985: *Dracula: The Novel and the Legend-A Study of Bram Stoker's Gothic Masterpiece..* Westcliff-on-Sea.
- Ludlam, Harry 1962: *A Biography of Dracula: The Life Story of Bram Stoker*. Foulsham.
- McNally, Raymond and Radu Florescu. *In Search of Dracula: A True History of Dracula and the Vampire Legends*. 1972.
- McNally, Raymond - Radu Florescu 1994: *In Search of Dracula: Twenty Years Later*. Boston:
- Meštrović, Stjepan 1994: *Balkanization of the West*. Routledge.
- Miller, Elizabeth: *Count Dracula vs Vlad Țepeș*. http://www.respiro.org/Issue5/eseuri_millier.htm - Letöltés 2011. szeptember 17.
- Norris, David A. 1999: *In the Wake of the Balkan Myth: Questions of Identity and Modernity*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire.
- Reymont, Władysław Stanisław. *Vámpír*. Kozmosz könyvek, Budapest, 1992.

- Said, Edward 1979: *Orientalism*. New York.
- Schöpflin, György 1990: Közép-Európa régi és új meghatározásai. In: Gyurgyák János (szerk.): *Kelle-e nekünk Közép-Európa*. Budapest, 67-81.
- Senf, Carol A. 2000/2001: A Response to 'Dracula and the Idea of Europe'. *Connotations* 10.1 47-58.
- Senf, Carol. *Dracula: Between Tradition and Modernism*. New York: Twayne, 1998.
- Shelley, Perci B.: Preface to *Hellas*, a Lyrical Drama. http://www.online-literature.com/shelley_percy/complete-works-of-shelley/16/
- Stoker, Bram. *Personal reminiscences of Henry Irving / Bram Stoker, i.e. (Abraham)*. London: Heinemann, 1906.
- Stoker, Bram 1981: *Dracula*: New York.
- Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. <http://www.rel.u-szeged.hu/Members/matetoth/materials/vallkutk/szucsjeno> (Letöltés - 2012. május 5.)
- Todorova, Maria 1997: *Imagining the Balkans*. New York és Oxford
- Vámbéry, Ármin [Arminius] 1886: *Hungary in Ancient, Mediaeval, and Modern Times*. London.
- Vámbéry Ármin 2003: *A magyarok keletkezése és gyarapodása*. Reprint, Dunaszerdahely.
- Vámbéry Ármin 2001: *Küzdelseim*. Reprint, Dunaszerdahely.
- Wilkinson, William 1971: *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia: with various Political Observations Relating to Them*. Reprint, New York
- Wolff, Larry. *Inventing Eastern Europe*. Stanford: Stanford UP, 1994.

HIVATKOZOTT FILMEK:

- Blade*. USA, Rendezte: Stephen Norrington. 1998.
- Blood for Dracula [Andy Warhole's Dracula]*. USA, Rendezte: Paul Morrissey, 1973.
- Bram Stoker's Dracula*. USA, Rendezte: Francis Ford Coppola, 1992.
- (*Horror of*) *Dracula*. Brit. Rendezte Terence Fisher, 1958.
- Dracula*. USA, Rendezte: Tod Browning, 1931.
- Fearless Vampire Killers, The*. USA, Rendezte: Roman Polanski, 1967.
- Nosferatu, eine Symphonie des Grauens*. Németország, Rendezte: Friedrich Murnau, 1922.
- Nosferatu: Phantom of the Night / Nosferatu: Phantom der Nacht*. Németország, Rendezte: Werner Herzog, 1979.
- Underworld*. USA, Rendezte: Len Wiseman. 2003.
- Van Helsing*. USA, Rendezte: Stephen Sommers, 2004.
- Vlad*. USA, Rendezte: Michael D. Sellers, 2003.

Megjelent: „Vámbéry, Stoker, and *Dracula*: Export of Anxiety from East to West”, in: Marcel Cornis-Pope and John Neubauer (szerk.): *History of Central-East European Literary Cultures (19-20 Centuries)*. Vol. 4. Amsterdam, John Benjamins Press, 2010.

Magyarul: A közép hangján: Vámbéry és Stoker. In: *Cafe Babel*, 2008/1.

